

לע"נ אמי מורתי היקרה
בלומה רייס בת יהושע ולאה יוספוביץ ז"ל
נלב"ע בש"ק וארא, ר"ח שבט התשס"ד
ת.נ.צ.ב.ה.

יהושע רייס

על מה התפלל יונה במעי הדג? מקומו של פרק ב' בספר יונה

פרשנים וחוקרים העלו שאלות רבות ביחס לפשרה ולמעמדה של תפילת יונה המופיעה בפרק ב' בספר. הפער בין הסיפור המתואר בפרק א' ובין התכנים המובעים בתפילה, הביא כמה מן הפרשנים להידחק בביאור התפילה, הן בהקשר הכללי והן בפרטיה. הרב יהושע בכרך היטיב לבטא את הקושי שבהתאמת מילות התפילה להקשר הרחב של הסיפור:

לא כל הפסוקים מוכרחים להתיישב על פי ענייניו המיוחד של יונה המתפלל. הלא זו זכותה של כל תפילה להיות גם בקצתה לא מבוררת, כי היא כשיר תושר מנפשו של האדם המתרפק על אלוהיו, בקוראו אליו מן הצרה או בבואו לפניו בתודה. זו היא עטיפת נפשו ודאגת לבו.¹

דיון בבעיות אלו הופיע מעל גבי דפי מגדים,² ואף שהמתיינים לא הגיעו להסכמה, נדמה שקיימת הסכמה לגבי העיקרון ש"עיקר המסר של התפילה במה שאין בה".³ חוקרים רבים פקפקו באותנטיות של התפילה בתוך הספר, והציעו לראות בה רכיב משני, שמפאת קרבתו לתוכני הסיפור שיבצוהו והרכיבוהו בספר. נראה, שקרבת התפילה

1. 'בכרך, יונה בן אמיתי ואליהו, ירושלים תשל"ג, עמ' 30.

2. 'ד' הנשקה, 'למשמעו של ספר יונה ויחסו ליום הכיפורים', מגדים כט, תשנ"ח, עמ' 75-90; א' סימון, 'תפילה אמיתית ותשובה אמיתית', מגדים לא, תש"ס, עמ' 127-131; ד' הנשקה, 'אכן, תפילה אמיתית ותשובה אמיתית', מגדים לא, תש"ס, עמ' 133-135.

3. א' סימון (לעיל, הערה 2), עמ' 127. הנשקה הציע דרך יצירתית לשלב את התפילה בתוך הסיפור, כשהסביר שהתפילה נאמרת על דרך ההתרסה: "מזמור זה על ישועה שלא אירעה משמש בידו כלעג מריר על התפיסה שבה מרד" (ד' הנשקה, 'למשמעו של' [לעיל, הערה 2], עמ' 84). לטעמי צודק א' סימון (שם) בהתנגדותו להצעה של הנשקה, משום שהעיקר חסר מן הספר, שהרי גם בתפילה וגם בסיפור איננו רואים כל סימן של אירוניה, ואין הפרשנות הזאת עולה בקנה אחד עם הכותרת: "ויתפלל יונה".

למזמורי תהילים בתוכן ובלשון, חיזקה תפיסות אלו.⁴ לדעתי, רבים מן הפירושים והקביעות ביחס לפרק ב' נובעים מגישה מסוימת ביחס לתכליתה של התפילה בתוך המכלול הסיפורי של היחידה הראשונה של הספר (פרקים א'-ב'), ומתוך הנחות מוקדמות ביחס לתכליתה של התפילה במהלך הספר.

במאמר זה אני מבקש לערער על הנחות היסוד של גישה זו. אנסה להציג את המבנה הכולל של הספר, ובתוכו לעמוד על התפתחות הסיפור, בעיקר בחלקו הראשון (פרקים א'-ב'), ולאפיין את פרק ב' כנדבך חשוב בהתפתחות זו.

א. מבנה הספר

ספר יונה נחלק לשני חלקים באופן סימטרי: פרק א' מקביל לפרק ג' ופרק ב' לפרק ד'. בין שני החלקים קיימת אנלוגיה הן בתחום המילולי-לשוני הן בתחום התוכני ובמרכיבי הסיפור.⁵ שני חלקי הספר פותחים בשליחות שהוטלה על יונה ללכת אל נינוה, כמעט באותן המילים. בשני החלקים נקלע יונה למצוקה וכמעט למוות, כתוצאה מהתנהלותו בשל התנגדותו לנבואה. בשניהם התפלל יונה לאלוהיו מתוך מצוקתו, וה' שלח לו הצלה, שהכתוב מתארה בלשון דומה וייחודית: "וימן ה' דג גדול" (ב', א); "וימן ה' אלהים קיקיון" (ד', ו). שני החלקים מתארים מפגש של יונה עם גויים, שמתגלים במהלך הסיפור כאנשים חיוביים. בשני החלקים היו הגויים תחת איום של מוות או חורבן, שהתרגש עליהם בזיקה כלשהי ליונה. המלחים, בגלל הימצאותם בספינה יחד עם יונה; ואנשי נינוה, מחמת דברי הנבואה שיונה מסר להם. לשתי הקבוצות היה מנהיג, שפעל למען הצלת נתיניו, והוביל מגמה שמטרתה לשנות את המצב. רב החובל פנה ליונה שיקרא לאלוהיו מתוך תקווה שהדבר יועיל לתיקון המצב, ומלך נינוה ציווה את בני עמו לחזור בתשובה בניסיון לבטל את גזר הדין מעל אנשי עירו. הלשון שבה השתמשו שניהם מקבילה:

רב החובל (א', ו): אֹלִי יִתְעַשֶׂת הָאֱלֹהִים לְנוּ וְלֹא נֹאכֵד.
מלך נינוה (ג', ט): מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנָחַם הָאֱלֹהִים וְשָׁב מִחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאכֵד.

בשני המקרים מתאר הכתוב תהליך רוחני שעובר על האנשים הגויים, בשניהם הגורם לכך הוא יונה, בשני המקרים, למרבה ההפתעה, הדבר נעשה בניגוד מוחלט לרצון יונה ולכוונותיו.

4. א' סימון, מקרא לישראל, יונה, ירושלים תשנ"ו, עמ' 26-27, 54-56; י' זקוביץ, עולם התנ"ך, תרי עשר א, תל אביב 1994, עמ' 224.

5. רבים עמדו על השוואה זו. ראה, למשל: א' בן מנחם, הקדמה לספר יונה, דעת מקרא, תרי עשר א, ירושלים תשל"ה, עמ' 3; י' זקוביץ (לעיל, הערה 4), עמ' 214; א' סימון (לעיל, הערה 4), עמ' 19.

על מה התפלל יונה במעי הדג?

מעריך ההשוואה בין שני החלקים של הספר כל כך מובהק, שנראה שכל ניסיון של פרשנות כוללת לספר יונה חייב להביאו בחשבון, להתייחס אליו ולהסביר את משמעותו בזיקה למגמה הכוללת של הספר. מעתה, סביר מאוד שיש להסביר את לקחו של סיפור הבריחה של יונה, כשם שצריך לחפש את תוכנה של התפילה הראשונה ולדחות אפשרות שהתפילה של יונה הייתה סתמית ללא הבעת עמדה מנוסחת, כמו בחלק השני.

ב. סגנונו של ספר יונה ומגמתו

מקריאה ראשונה בספר נראה, שסיפור רשעת נינוה וחזרתה בתשובה מצוי במוקד הספר. ואכן, הספר פותח בציווי של ה' ליונה ללכת לנינוה, חוזר על כך בתחילת פרק ג', וחותר בנימוק ובצידוק של ה' לשליחות: "ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה..." (ד', יא). עניינה של נינוה יוצר מבנה של מסגרת לספר כולו, ומעמיד לכאורה את נושא התשובה, כנושא המרכזי של הספר.

אולם נראה, שבמבט מעמיק יותר התמונה שונה במקצת, מכמה סיבות:

1. חזרת אנשי נינוה בתשובה מתוארת רק בפרק ג'.
2. סיפור הבריחה של יונה ותפילתו מתואר באריכות ובפירוט יתר, וכל אלה מאבדים ממשמעותם אם אכן עיקרו של הסיפור הוא נינוה.
3. מלבד יונה, כל האנשים המתוארים בספר מופיעים ללא שמם: המלחים, רב החובל, אנשי נינוה ומלכה.⁶

אין זו הפעם היחידה בתנ"ך בה מתואר ויכוח בין נביא לה' על דרכי הנהגתו. כך נהגו אברהם, משה, ירמיהו ועוד.⁷ אולם נראה לי, שסיפור הוויכוח עם יונה שונה מן הסיפורים האחרים בסגנונו ובמגמתו.

בדרך כלל, הנביא מתואר כמתווכ בין ה' לישראל, או אף בין ה' לאומות העולם, כשהכתוב מתמקד במצבו של העם וביחסו עם אלוהיו. גם אם הכתוב מאריך לתאר את ההתרחשויות סביב פעילות הנביא, כמו למשל בסיפורי אליהו ואלישע, הרי שההקשר הכללי שבו משובצים סיפורי הנביאים הוא סיפור ממושך, ובו היסטוריוגרפיה מפורטת

6. ברוב סיפורי המקרא מופיעים שליטי האומות בשמותיהם, ובכללן גם מלך אשור. לעולם אין הם מכונים על ידי הכתוב בשם עיר בירתם, כפי שכתוב בספרנו: "מלך נינוה". לדוגמה: כשחזר סנחריב לעירו לאחר כישלון המסע לארץ, הכתוב כינהו "מלך אשור" (מל"ב י"ט, לו). נדמה, אם כן, שעל אף שנינוה היא עיר מפורסמת וידועה (בשונה למשל מ"ארץ עוץ", ארצו של איוב - א', א), הופעתה בספר במנותק מקונטקסט היסטורי, מעמידה את הסיפור כסיפור א-היסטורי, שגיבוריו הם שחקנים או סטטיסטים במערכה מפותלת, שנכתבה כדי לברר שאלות תאולוגיות ופילוסופיות ביחס לדרכי הנהגתו של ה' את עולמו, ולא כדי לתאר את גורלה של נינוה.

7. בראשית י"ח, כג-לג; שמות ל"ב, לב; ל"ג, טו; ירמיהו ט"ו, י-כא ועוד.

שכוללת שמות מלכים, מניין שנות מלכותם ואירועים פוליטיים ראליים.⁸ עיקרון זה מאפיין את רוב הסיפורים שמשולבים בהם פעילות של נביא, הן בספרי נביאים ראשונים הן בספרי נביאים אחרונים. מבחינה זו ספר יונה שונה מרוב הספרים בתנ"ך: הוא אינו מכיל נבואות כתובות, כדוגמת הנבואות של נביאי הכתב, ועל אף היותו סיפור, הוא איננו היסטוריוגרפי; אין הוא מתאר פרק בתולדות ישראל ושכנותיה. מבחינה זו, דומה ספר יונה לספרי החכמה ובייחוד לספר איוב, שמסגרתו הסיפורית משמשת בסיס לבירור שאלת הגמול בעולם. אלא, שבניגוד לאיוב, הסביבה בה פעל יונה מוכרת, כמו גם שמו של הגיבור ומקצת מפועלו.⁹ לפיכך, בשונה מספר איוב, על יונה אין מקום להעלאת השאלה 'יונה היה או לא היה',¹⁰ כי ברור שפעל וניבא על ישראל בזמנה של הממלכה האשורית, והתגורר בגת חפר (עיין מל"ב י"ד, כה). יחד עם זאת, ברור שסגנונו של הספר שונה משל הספרים ההיסטוריוגרפיים. נראה שעיקר מגמתו היא תאולוגית ורוחנית, ולא תיאור התרחשויות היסטוריות.

גם פרשנים קדומים, שלא התעניינו בדרך כלל בשאלות סגנוניות ובמגמות כוללות של ספרי התנ"ך, עסקו בהרחבה בבירור הנושא התאולוגי והרעיוני של ספר יונה, בגלל השאלה הגדולה המרחפת מעל ספר יונה ללא מענה: מדוע התנגד יונה ללכת אל נינוה.¹¹ כפי שצייתי לעיל, רבות מן ההצעות קשורות לנושא ה'תשובה' ולרעיונות הקשורים בה,¹² אך אין בהן כדי להניח את הדעת בהסבר המשמעות של סיפור הבריחה של יונה, ועל אחת כמה וכמה שאין בהן התייחסות מניחה את הדעת למקומה של תפילת יונה בתוך הסיפור הכולל.

8. וראה: א' סמט (פרקי אליהו, מעלה אדומים תשס"ג, עמ' 10), שעמד על ייחודם של הסיפורים אל מול שאר הסיפורים אודות הנביאים בתנ"ך. אינני חולק על קביעה זו, ואף על פי כן נראה שאפילו סיפורי אליהו ואלישע לובשים ממשות בתוך מציאות ראלית קונקרטי. ראה גם: א' סימון, קריאה ספרותית במקרא: סיפורי נביאים, רמת גן תשנ"ז, עמ' י.
9. נבואת יונה על עליית מלכות ירבעם השני (מל"ב י"ד, כה) והתנגדות יונה לשליחותו לנינוה בספרנו, יצרו את הרושם כאילו יונה התנגד לנבואתו, בגלל הזדהותו הרבה עם גורל עמו (מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דפסחא בא פרשה א, מהד' הורוויץ-רבין עמ' 3-4, וראה גם פירוש רש"י, רד"ק ואברבנאל). כנגד דעה זו יש לציין שבספר יונה אין ולו רמז אחד להתנגדותו לתשובת נינוה על רקע מדיני כזה או אחר.
10. בפרפרזה מהביטוי שנאמר על איוב, ראה בבא בתרא טו ע"א.
11. נראה, שגם הקביעה לקרוא את ספר יונה בהפטרה ביום הכיפורים, מלמדת על התפיסה שספר יונה הוא ספר בעל משמעות תאולוגית ולא היסטוריוגרפית.
12. א' בן מנחם (לעיל, הערה 5) הגדיר את מגמת הספר - "צידוק התשובה" (עמ' 7). סקירת הדעות השונות בתולדות הפרשנות מצויה במבוא לפירושו של א' סימון (לעיל, הערה 4), עמ' 3-8.

על מה התפלל יונה במעי הדג?

מהי מגמת החלק הראשון של ספר יונה? מדוע מאריך הכתוב בסיפור בריחת יונה? כיצד תורם החלק הראשון העוסק בבריחה מן הנבואה להבנת המגמה הכוללת של הספר? שאלות רבות יותר עולות ביחס למקומה של התפילה במהלך הכולל של הספר. כמדומני, שהתשובה לשאלות אלו מצויה בניתוח התפילה ובהסבר הכולל שיש לתת ביחס למקומה של התפילה בספר.

ג. ניתוח תפילת יונה (פרק ב')

רוב הפרשנים הסבירו תפילה זו כבקשה לישועה, בגלל תיאור ההצלה ממעי הדג הבא מיד לאחריה: "ויאמר ה' לדג ויקא את יונה אל היבשה" (ב', יא). אולם, כאמור, בתפילה אין כל בקשה מאת ה' להצלה. אדרבא, יש בה הודיה לה' על הצלה שכאלו כבר התרחשה. מאידך, קשה גם להתאים את תוכנה של התפילה (הודיה) לזמן ולמקום שבהם היא נאמרת - לאחר שלושה ימים במעי הדג ולפני הוצאתו ליבשה.¹³

מסיבה זו, ובגלל שאין בתפילה די אזכורים למצבו הקודם של יונה, כדוגמת בריחתו מה' והטלתו למים, או היותו מצוי במעי הדג ורצונו לשוב ולבצע את השליחות של ה', למעט הקשרים כלליים ומעורפלים של מצוקה של אדם הטובע במים, טענו הפרשנים המודרניים,¹⁴ שהתפילה איננה מקורית בתוך הסיפור שלפנינו, אלא שובצה מאוחר יותר בגלל הדמיון בין תיאור מצבו של יונה ובין התיאורים המובעים במזמור. החוקרים מחזקים את דבריהם בכך, שאם משמיטים את המזמור מתחילתו ועד סופו, אין הספר חסר דבר: "ויתפלל יונה אל ה' אלהיו ממעי הדגה... ויאמר ה' לדג ויקא את יונה אל היבשה". נוסף לכך, בתפילה שלפנינו מצויות הקבלות לשוניות רבות למזמורים שונים בתהילים כגון: פס' ב - י"ח, ז; פס' ג - ל', ד; ק"כ, א; פס' ד - מ"ב, ח; פס' ה - ה', ח; ל"א, כג; פס' ו - י"ח, ה; ס"ט, ב; קמ"ב, ד; פס' ח - קמ"ג, ד; פס' ט - ל"א, ז. לדעת החוקרים, שיבוץ מזמור תהילים בתוך סיפור הוא תופעה מקובלת במקרא, וניתן לזהותה במספר מקומות, כגון בתפילת חנה (שמ"א ב', א-י)¹⁵ ותפילת חזקיהו (ישעיהו ל"ח, ט-כ). מובן, שאף לשיטתם קיים עדיין הצורך להסביר מדוע שובץ המזמור לתוך הספר ומה חסר הספר בלעדיו.

13. רש"י ורד"ק, שהרגישו בבעיה של ניסוח תפילת הודיה על העבר כשבפועל עדיין יונה שרוי בתוך מעי הדג, פירשו שיונה מודה על ההצלה שבבליעת הדג: "שחשבת כשהטילוני בים שאני מת, ונגרשתי מנגד עיניך, כלומר מהשגחתך עלי עד שחשבת שהסתרת פניך ועיניך ממני, אך עתה שעשית עמי הנס הגדול הזה, ועודני חי במעי הדג ידעתי שאוסיף עוד להביט אל היכל קדשך".

14. ראה לעיל, הערה 3.

15. ראה: א' בוק, 'זמן חיבורה של תפילת חנה', בתוך: הנ"ל (עורך), בראש השנה יכתבון - קובץ מאמרים על ראש השנה, אלון שבות תשס"ד, עמ' 215-207.

מאמר זה מבקש להוכיח שבנידון דידן - ספר יונה - הקשר בין התפילה ובין מהלך הסיפור הוא בעל משמעות עמוקה, ולא רק טכנית-מילולית. ראשית דבר ננתח את התפילה, ואחר כך נסביר את חיוניותה בתוך המהלך הכולל של הספר.

- (א) וַיִּמַן ה' דָּג גָּדוֹל לְבַלְעַ אֶת יוֹנָה
וַיְהִי יוֹנָה בְּמַעַי הַדָּג שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לַיְלוֹת.
- (ב) וַיִּתְפַּלֵּל יוֹנָה אֶל ה' אֱלֹהָיו מִמַּעַי הַדָּגָה.
-
- (ג) וַיֹּאמֶר קְרָאתִי מִצָּרָה לִי אֵל ה' וַיַּעֲנֵנִי,
מִבֶּטֶן שְׂאוֹל שׁוֹעֲתִי שָׁמַעְתָּ קוֹלִי.
-
- (ד) וַתִּשְׁלִיכֵנִי מִצוּלָה בְּלִבֵּב יָמִים,
וַנְהַר יִסְבְּבֵנִי,
כָּל מִשְׁבְּרֵיךָ וַגְּלִיךָ עָלַי עָבְרוּ.
- (ה) וַאֲנִי אֲמַרְתִּי נִגְרַשְׁתִּי מִנְּגַד עֵינַיִךָ,
אֶף אוֹסִיף לְהִבִּיט אֶל הַיָּם כִּי קָדְשָׁךָ.
(ו) אֶפְפוּנֵי מַיִם עַד נֶפֶשׁ,
תְּהוֹם יִסְבְּבֵנִי,
סוּף חִבּוּשׁ לְרֹאשִׁי.
- (ז) לְקַצְבֵי הָרִים יַרְדְּתִי,
הָאָרֶץ בְּרַחֲמֶיהָ בְּעַדִי לְעוֹלָם,
וַתַּעַל מִשַּׁחַת חַיֵּי ה' אֱלֹהֵי.
- (ח) כִּהִתְעַטַּף עָלַי נֶפְשִׁי אֶת ה' זָכַרְתִּי,
וַתָּבוֹא אֵלַיךָ תְּפִלְתִּי אֶל הַיָּם כִּי קָדְשָׁךָ.
-
- (ט) מִשְׁמָרִים הִבְלִי שׁוֹא חֶסֶדִם יַעֲזֹבוּ.
- (י) וַאֲנִי בְּקוֹל תּוֹדָה אֲזַבְּחָה לָּךְ,
אֲשֶׁר נְדַרְתִּי אֲשַׁלְּמָה יְשׁוּעָתָה לָּה'.
-
- (יא) וַיֹּאמֶר ה' לְדָג וַיִּקַּא אֶת יוֹנָה אֶל הַיַּבְּשָׁה.

פסוק ג פותח את התפילה, בדברי הודאה על העבר, ונראה שיש לפרשו כפתיחה שהיא מעין החתימה. ההצלה מתוארת כבר בלשון עבר, "ויענני", "שמעת קולי". מעניין לציין, שבצלע הראשונה הפנייה אל ה' מנוסחת בגוף שלישי: "אל ה' ויענני", ובצלע השנייה בגוף שני: "שמעת קולי". חילוף זה יוסבר בהמשך כאחד המאפיינים הבולטים של הפרק כולו, ולפיכך הופעתו בפסוק הראשון מחזקת את הפירוש שאכן מדובר בפסוק מסכם. בפסוק ד חוזר המשורר לתאר את מצבו בעבר הרחוק יותר, לפני ההצלה. תיאור המצוקה

על מה התפלל יונה במעי הדג?

עד אמצע פסוק ז מתאר את הקשיים הפיזיים ובעיקר את הנפשיים, שליוו אותו בעת צרתו. רוב התיאורים קשורים לסביבה הקשורה למים: "ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני סוף חבוש לראשי... כל משבריך וגליך עלי עברו... אפפוני מים עד נפש תהום יסבבני סוף חבוש לראשי". חציו השני של פסוק ז מתאר תפנית בתחושת המצוקה, ועוד נחזור לתארה ולהסבירה.

המצוקה המתוארת בפסוקים הקודמים אינה מתארת מצב סטטי, אלא תהליך מתפתח. המצוקה הולכת ומתגברת, הן במישור הפיזי, והן במצב הנפשי של המתפלל. בפסוק ד מתאר המשורר את אשר עבר עליו לאחר שהושלך למים, ומתמקד בתיאור הסביבה שאפפה אותו מכל צד. בפסוק ה עובר המשורר אל התחושות הנפשיות והמחשבות שהתרוצצו במוחו: הוא הרגיש שה' גירש אותו מנגד עיניו, והוא הביע את תקוותו האוטופית להוסיף להביט אל היכל ה'. חציו הראשון של הפסוק מעיד שהתקווה מובעת מתוך ייאוש וחוסר אמונה שהיא עשויה להתממש.¹⁶

נדמה, שתחושתו שה' עזבו מובעת באופן בולט בפסוק הבא: "אפפוני מים עד נפש תהום יסבבני סוף חבוש לראשי" (שם, ו). לכאורה, יש כאן חזרה לתיאור המצוקה של המשורר, אלא שכאן יש לשים לב לשינוי משמעותי. בפסוקים ד-ה המשורר מתאר את המצוקה, כשה' מצוי בתוך התמונה: "משבריך", "גליך", "עיניך" ו"קדשך". למרות שהמשורר מצוי במצוקה קיומית קשה, הרי שעדיין הוא חש בהשגחת ה' הפועלת בתוך המציאות. ברור לו שה' סובב את המתרחש, ונראה שידיעה זו מקנה לו ביטחון ואמונה. תחושתו משתנית במהלך פסוק ה, לפתע חש המשורר בדידות נוראה. בתיאור המצוקה בפסוק ו, הוא כבר לא הזכיר את ה'. "אפפוני מים" (פס' ו) מול "ותשליכני" (פס' ד), "תהום" - ולא 'תהומיך', "מים" - ולא 'מימיך'. תחושת הביטחון והאמונה בה' התחלפו בתחושת בדידות איומה.

תחושה זו רק מתחזקת בפסוק הבא: "לקצבי הרים ירדתי הארץ ברחמיך בעדי לעולם". "ירדתי" - ולא 'הורדתי'. יונה המשיך לרדת לתהום וחש שהארץ עומדת להינעל עליו כבריח לעולם. מצבו הולך להיות בלתי הפיך, והתקווה, שהוא עוד יביט בהיכל ה', נראית עתה בלתי-אפשרית.

לפתע מתרחשת תפנית בלתי צפויה: "ותעל משחת חיי ה' אלהי" (שם, ז). מכיוון בלתי-צפוי וללא כל הסבר ותיאור מקדים, הופיע ה' והעלה אותו מן השחת, מן התחתית. שוב הפך ה' להיות קרוב ומצוי, והופעת ה' בכתוב מתוארת בגוף שני: "ותעל...". השינוי

16. כאן פירשתי על פי הסדר הכרונולוגי של התפילה (מהמשך הפסוקים נראה שייאושו של המשורר טרם התפוגג), ושלא כדעת הפרשנים (ראה רש"י ורד"ק) הסוברים, שיש כאן הבעת ביטחון שה' יושיע אותו. ראה: א' סימון (לעיל, הערה 4), עמ' 60; י' זקוביץ (לעיל, הערה 4), עמ' 225.

מגדיר מחדש את יחסי ה' עם יונה: "ה' אלהי". התברר ליונה, שה' לא התנתק ממנו לחלוטין.

תחושת הסיפוק מלווה את המשורר בפסוק המסביר והמסכם את השינוי שהתרחש: "בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי ותבוא אליך תפילתי אל היכל קדשך" (שם, ח). התפנית הראשונה (בעיצומו של פסוק ה) התחוללה במהלך השקיעה במים, כשהמשורר חש כי הוא נעזב. אולם מה גרם לתפנית השנייה (במחצית השנייה של פסוק ז)? איזו ישועה התרחשה?

המשורר נמנע מלתאר מה התרחש, אלא רק את מה שהוא חש. במהלך ייסורי הנפש שהמשורר עבר, הופיע לפתע זיכרון ה', תפילתו הגיעה פנימה אל היכל ה'. התקווה חסרת התוחלת: "אך אוסיף להביט אל היכל קדשך", התממשה לפתע באופן בלתי צפוי. החזרה בפסוק ח על הביטוי: "ותבוא אליך תפילתי אל היכל קדשך", סוגרת את המעגל שנפתח בפסוק ה.

ד. מקומה של התפילה בסיפור הכולל

ניתוח המזמור באופן הזה פותח הבנה חדשה של המכלול של שני הפרקים הראשונים בספר יונה, ומשנה את הבנת התהליך שעבר יונה במהלך טביעתו. נעקוב אחר תהליך ההתפתחות בהתנהגותו של יונה במהלך פרקים א'-ב':

- א. הבריחה האקטיבית - לתרשיש (א', א-ג): בתחילה פעל יונה בדרך קיצונית של בריחה אקטיבית. ה' ציווה אותו לקום ללכת אל נינוה, והוא קם, אך כדי ללכת אל הכיוון המנוגד - לתרשיש. על מנת לקיים תכנית זו, הוא גייס את כל כוחותיו: הוא לא בזבז זמן מיותר בוויכוחים עם ה', אלא מיהר ליפו כדי להשיג אנייה. על פעילותו האקטיבית של יונה ניתן ללמוד מריבוי הפעלים בפסוקים: "ויקם... וירד... וימצא... ויתן שכרה... וירד בה" (שם, ג). לפעילות זו ישנה אנלוגיה ניגודית מפורסמת למדי: כשה' ציווה את אברהם לעקוד את בנו, הוא שמע את הציווי ומיהר לעשותו (בראשית כ"ב, ג). גם שם מופיעים פעלים רבים, המעידים על אינטנסיביות רבה. שם, מן הסתם, המגמה היא להדגיש את הצייתנות ואת המסירות של אברהם למלא את הצו, בעוד שכאן המגמה הפוכה לחלוטין - להדגיש את הלהיטות למרד נגד ה'.
- ב. הבריחה הפסיבית - להטלה "אל הים" (א', א-טו): בפסוק ו פוסקת האקטיביות של יונה בבת-אחת. במקום לפעול באינטנסיביות להשגת מטרותיו, הוא ירד אל ירכתי הספינה כדי להירדם. מה הביא אדם נחוש כל כך לפסיביות ולאדישות רבה כל כך? נראה, שהגורם לכך הוא ההכרה שהכל אבוד ואין דרך לבצע את תכניתו המקורית. ה' טרף בבת אחת את כל העשייה של יונה: "וה' הטיל רוח סערה גדולה אל הים" (שם, ד). התנגדות ה' מובנת ליונה מיד, והוא אינו מנסה להיאבק בה, כאילו מודה

על מה התפלל יונה במעי הדג?

שאינן שום יכולת להילחם ברצון ה'. אולם הוא אינו נכנע. הוא עובר לתכניתו השנייה: מתוך אדישות מופגנת, הוא הולך אל מותו, מתוך החלטה ברורה שלא לפנות אל ה', בדרך שתיתפס ככניעה וכהסכמה ללכת אל נינוה. החל מפסוק ה ברור ליונה, שהסיפור יסתיים בהטלתו אל המים. מכאן הוא כבר לא מנסה לפעול בדרך של מילוט, ואף עונה למלחים בדרך שמביעה ביטחון ושלווה מתגרים, ובהשלמה עם גורלו: "שאוני והטילני אל הים וישתק הים מעליכם..." (שם, יב). דומני, שההקבלה בין תחילת הסערה: "וה' הטיל רוח גדולה אל הים" (שם, ה) ובין המעשה שהביא לסיומה (על פי עצת יונה): "וישאו את יונה ויטלוהו אל הים ויעמד הים מזעפון", מבליטים את הקשר הישיר בין תכנית ה' ובין ביצועה (בדיוק בכיוון הפוך מיונה, שתכניתו הראשונית יורדת לטמיון, על אף מאמציו הניכרים). כאמור, יונה הבין זאת במהירות, ולכן הוא לא שיתף פעולה עם הפעילות הרבה של המלחים. לכל אורך הפרק בולטת לעיין הניגודיות בין יונה למלחים: בעוד שהמלחים לא מפסיקים לפעול על מנת לשנות את גורלם ככל האמצעים העומדים לרשותם, הרי שיונה הולך לישון. באופן פרדוקסלי החליף רב החובל את יונה בתפקידו, ופנה אליו שיתפלל לאלוהיו: "מה לך גרם קום קרא לאלהיך" (שם, ו), אך הוא נמנע מכל עשייה עד שהטילוהו אל הים. כאן יכול היה להיגמר הסיפור אלמלא התפנית השלישית בסיפור.

ג. יונה חש געגועים לקרבת אלוהים (ב', ג-ח) - בפרק ב' אנו פוגשים ביונה אחר. יונה אינו ממשיך להתנכר לה' כפי שנהג בפרק א'. הוא פונה אל ה' בתפילה נרגשת של געגועים וכיסופים לקרבתו. נדמה, שיונה שינה את דפוסי התנהגותו בשלישית. לאחר שהתקשה להסתגל להתרחקות מה' ולחיי הברידות שבניתוק מההשגחה האלוהית, הוא מביע בפה מלא את געגועיו. התהליך שעבר יונה דומה לזה שעובר ילד הבורח מבית הוריו: בתחילה הוא נחרץ ופועל בנחישות על מנת להוציא את זממו לפועל, אולם לאחר מעשה הוא חש לפתע את הריחוק ואת הגעגועים. כול שהוא מבקש הוא לחזור לביתו במהירות האפשרית, אין אלו רק תחושות של פחד, אלא של בדידות וגעגועים. זהו נושא תפילתו של יונה. השינוי שחל ביונה במהלך שהותו במים והתרחקותו מה', גרם לו להתחרט. הוא אינו מוכן לשלם את המחיר המתחייב מהפסקת הנבואה.¹⁷ כאן באה התפנית: "ותעל משחת חיי ה' אלהי". השינוי הדרמטי לא נוצר כתוצאה ממעשה ההצלה הפיזי, אלא מגילוי המשך

17. הקונפליקט שבין חוסר הרצון להינבא ובין חוסר היכולת להיפרד מן הנבואה, מאפיין גם את ירמיהו, שהתקשה אף הוא לעמוד מאחורי נבואותיו. ראה, למשל, ירמיהו ט"ו, י-כא.

ההשגחה של ה', לאחר שנדמה היה שהיא פסקה.¹⁸ שוב התגלה ה' אלוהיו כאל משגיח, פועל ומושיע. זיקת השייכות: "אלהי" היא המפתח להבנת כל התפילה. לכן התפילה מנוסחת: "ויתפלל יונה אל ה' אלהיו ממעי הדגה" (ב', ב). יונה לא התפלל סתם לה', אלא לה' שהוא אלוהיו, זה שקיים אתו קשר אינטימי, זה שלווה אותו לכל מקום גם כשהוטל למים: "כל משבריך וגליך עלי עברו". היענות ה' אל יונה מחדשת את הקשר שבין יונה ובין אלוהיו, ודברי יונה הם הודיה על הקשר שחודש. זהו שורש השינוי בין הגוף השלישי לגוף השני בפסוק הפותח את התפילה, ובמעבר בין פסוק ד לפסוקים ה-ו ואחר כך שוב לפסוק ז: "ותעל". מוטיב זה קשור באופן הדוק לסיפור בפרק א'. יונה הבורח "מלפני ה'", שמח על חידוש הקשר ועל היכולת לחזור לעמוד לפניו.¹⁹ הקשר שבין הקריאה לה' ובין זיקת השייכות של אלוהים ליונה, עולה גם מדברי רב החובל: "מה לך נרדם קום קרא אל אלהיך" (א', ו). מה שהבין רב החובל כבר בתחילה, הבין יונה רק לאחר הטלתו אל המים.

ה. בין פרק א' לפרק ב'

במספר עניינים קיימת זיקה לשונית ועניינית בין תפילת יונה ובין הסיפור בפרק א':

1. פסוק ז: "לקצבי הרים ירדתי..." - בפרק א' מהווה השורש יר"ד מילה מנחה בסיפור. בתיאור בריחת יונה מהווה הירידה מוטיב רעיוני: "וירד יפו" (א', ג); "וירד בה לבוא עמהם תרשישה" (שם); "ויונה ירד אל ירכתי הספינה וישכב וירדם" (שם, ה). לאזכור האחרון של הירידה יש משקל רב יותר מן הקודמים לו, הואיל והוא מתאר מעשה חסר משמעות, לכאורה. ירדת יונה אל ירכתי הספינה אינה מוסיפה להבנת הסיפור עצמו, אלא רק מאירה על תגובותיו של יונה בעיני הכתוב. נראה, שהכתוב מאפיין את מעשי יונה באמצעות השורש יר"ד. הירידה נתפסת כהתרחקות מפני ה'. אפשר, שגם במילה "וירדם" נשתמר הצליל של השורש יר"ד, כדי לחזק את מוטיב הירידה.²⁰

18. קשה להבין היכן מוצא הנשקה בתפילה זו את יסוד העבודה מראה' (ד' הנשקה, 'למשמעו של' [לעיל, הערה 2], עמ' 84). אדרבא, ממספר שורות בתפילת יונה ניתן לחוש באהבה ובכיסופים של המשורר, בדומה לדברי הגעגועים של כמה ממזמורי דוד אודות השאיפה לשבת בבית ה' לאורך ימים: "ואני אמרתי נגרשתי מנגד עיניך אך אוסיף להביט אל היכל קדשך" (פס' ה), "בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי ותבוא אליך תפילתי אל היכל קדשך" (פס' ח). בקשה להביט אל היכל הקודש איננה עבודת ה' מתוך יראה.

19. על פי פירושו של ראב"ע, המבחין בין המונח "מפני ה'", שמשמעותו בריחה פיזית, ובין המונח "מלפני ה'", שפירושו בריחה מן הנבואה וממקום השכינה.

20. ראה: י' זקוביץ (לעיל, הערה 4), עמ' 20.

כאמור, זוהי נקודת המבט העולה מדברי הכתוב. בפרק ב' מתווספת נקודת התצפית של יונה. יונה מתאר את תהליך ההתרחקות מה' והוא מצהיר: "אל קצבי הרים ירדתי" (ב', ז). לתיאור זה ישנה משמעות כפולה בכתוב: 1. המשך מסלול הירידה הפיזית, המתואר בפרק א', שתחילתו בירידה אל העיר יפו וסופו בירידה אל מעמקי הים; 2. הודאת יונה בתהליך הירידה שמתואר בתחילת פרק א' בגוף שלישי. יונה מודה: "לקצבי הרים ירדתי" - הוא הביא את עצמו לירידה זו, והוא מבכה עליה.

2. כאמור, לאורך פרק א' קיים ניגוד בין המלחים ובין יונה, מבחינות רבות. ניגוד זה בולט מאוד כאשר הסערה מתגברת והוא בא לידי ביטוי מובהק במערכת היחסים ביניהם: בעוד שהמלחים מתייחסים ליונה בכבוד רב ומנסים בכל כוחם להצילו ולהימנע מפגיעה בו, הרי שנדמה שיונה התעלם לחלוטין מן המלחים ולא השתדל בעבורם. גם ההצעה להטילו למים נאמרה רק לאחר ששאלוהו, ולא מתוך התנדבות להציל את המלחים. התנכרות יונה כלפי המלחים באה לידי ביטוי גם בתשובתו לשאלותיהם הרבות: "עברי אנכי ואת ה' אלהי השמים אני ירא אשר עשה את הים ואת היבשה" (א', ט). המונח 'עברי' בא פעמים רבות לציין התבדלות והבחנה בין ישראל לגויים.²¹ גם בייחוסו לאלוהי השמים, הים והיבשה, יונה רמז למלחים שבניגוד אליהם, הוא עובד את האל העליון. אולם יותר מכול, הניגוד בולט בהדגשה הספרותית שמסתתרת מאחורי האמירה: "אני ירא". השורש יר"א משמש גם הוא מילה מנחה בפרקנו, כאשר הכתוב משתמש בפועל זה כדי לציין את ההדרגתיות בתיאור התהליך שהמלחים עוברים: "וייראו המלחים" (שם, ה), "וייראו האנשים יראה גדולה" (שם, י), "וייראו האנשים יראה גדולה את ה' ויזבחו זבח לה' וידרו נדרים" (שם, טז). בתחילה, יראתם היא מפני המוות ואין היא נושאת אופי דתי מובהק. בפעם השנייה מדובר על יראה גדולה, בעקבות דברי יונה וההבנה שבגללו הם נענשים. זוהי יראה מפני העונש. בפעם האחרונה, זוהי כבר יראה גדולה את ה', והיא כבר איננה קשורה לעונש או למוות, שהרי הם ניצלו כבר מפני הסערה. זוהי יראה מפני עצמת ה' - יראת הרוממות. מתואר כאן תהליך רוחני של התקדמות ביראתם, בזכות המאורעות וההסברים של יונה.

פרשנותו של הנשקה, שכמו אנשי נינוה, כך גם המלחים לא ידעו בין ימינם ובין שמאלם, איננה מתקבלת על הדעת. גם הטענה: "והרי הם זובחים לה' ונודרים נדרים - כשכר שראוי להם לשלם חלף הצלחם. שכר זה, יש להטעים, יובא תוך שיתופם של בעלי החיים שהם הנזבחים והנידרים לה', ממש כתשובתם של אנשי נינוה,

21. ראה למשל: "לאברהם העברי" (בראשית י"ד, יג) - מהו 'העברי'? שכל העולם כולו לעבר אחד והוא היה לעבר אחד והיה אוהב להקדוש ברוך הוא ועובדו, לכך קורא אותו הקב"ה 'עברי' (פסיקתא רבתי פל"ג, מהד' איש שלום קנ"א).

הכוללים עמם את בהמתם [ההדגשה שלי, י"ר], תמוהה. האין המחבר מבחין בין שיתוף בעלי חיים בתהליך התשובה, ובין זביחת בעלי חיים כתהליך של תשלום נדר וקרבת? הרי בדרך זו נכללים רבים מעובדי ה' בהגדרת ה'עובדים מיראה'²². אפשר שניתוחו של הנשקה צודק, אולם אך ורק מנקודת מבטו של יונה, ומתוך השקפתו לאורך הספר. יונה לא הכיר בתהליך המשמעותי שעבר על המלחים. זוהי משמעות ההדגשה בדבריו: "אני ירא" (א', ט), "אני" - ולא אתם.

הניגוד מורחב עוד יותר בחתימת התפילה, וכבר עמדו על כך פרשנים רבים: "משמרים הבלי שוא חסדם יעזבו. ואני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי אשלמה ישועתה לה" (ב', ט-י): "משמרים הבלי שוא - אנשי הספינה שהיו עובדים אלילים והם משמרי הבלי שוא, ידעתי שאחר שנמלטו מן הצרה יעזבו חסדם שייראו את ה' וזעקו אליו ונדרו נדרים לא יקיימו מה שנדרו וישוּבו לעבודת אלהיהם אבל אני לא כן כי בקול תודה אזבחה לך" (רד"ק ב', ט).

פרק א' מסתיים בנדר שהמלחים נדרו לה', אך מבלי לציין שהם שילמו את הנדרים. פער זה יכול היה להיות חסר משמעות, אלמלא היה יונה מציינו בפרק ב'. יונה הדגיש שהוא עתיד לשלם את הנדרים שלו ולא יעזוב את אמונתו, בניגוד לאחרים שעזבו את חסדם - היינו את אלוהיהם. יונה אפיין את עבודתו הדתית כעבודה ראויה, לעומת האנשים שמסביבו (בייחוד הגויים, עובדי האלילים). אולם נראה שיונה, שלא בדעתו, לועג לעבודתו שלו, שהרי הפרק הקודם מספר על בריחת יונה ועזיבתו את ה', להפתעתם הרבה של המלחים. יונה עזב את ה' שהוא "רב חסד ונחם על הרעה" (ד', ב) והנה הוא טוען שדווקא המלחים "חסדם יעזבו" (ב', ט).

3. בין שני הפרקים קיימת גם זיקה ניגודית. בפרק א' יונה ממעט לדבר בצורה קיצונית. גם במקום שיונה דיבר, הכתוב מקצר בציטוט דבריו ומוסר את דבריו במבט לאחור: "כי ידעו האנשים כי מלפני ה' הוא ברח כי הגיד להם" (שם, י). לפתע, בפרק ב', פתח יונה בדברים נרגשים ובהבעת רגשות של געגועים כמפורש לעיל. זיקה מעין זו קיימת גם ביחסים שבין פרק ג', שבו יונה ממעט לדבר עם סביבתו, ושוב - מתוך התנכרותו, ובין פרק ד', שבו יונה מתפלל אל ה' ומשתפך בפניו. הקשרים הרבים בין הסיפור המתואר בפרק א' ובין מזמור התודה בפרק ב', מובילים למסקנה שמידת השתלבותו של המזמור במהלך הסיפור גדולה למדי.

22. ד' הנשקה, 'למשמעו של' (לעיל, הערה 2), עמ' 82. וראה גם ביקורתו הצודקת של א' סימון (לעיל, הערה 2), עמ' 130.

ו. סיכום

מהי, אם כן, המשמעות של סיפור הבריחה של יונה ותפילתו אל ה' ? עיון בתכניה של התפילה מבהיר, שתוכנה איננו בקשה להצלה ואף איננו הודיה על הצלה פיזית. בתפילה ישנה הודיה על היענות רוחנית, על חידוש הקשר שבין אדם לאלוהיו. כך ביקשנו להבהיר את התהליך שעבר על יונה, מבריחה מוחלטת מפני ה', ועד לתחנונים שהביע על מנת לחזור אל ה' ולהביט אל היכל קודשו. יש לציין, שהפנייה של יונה אל ה' לא התרחשה באופן מידי. שלושה ימים עברו על יונה במעי הדג עד שהוא פתח בתפילה לה'.²³ רק עתה הפנים יונה את דברי רב החובל והוא קורא אל אלוהיו. לאחר דבריו הנרגשים, היינו מצפים לקרוא את תגובת ה' לקריאתו. ייתכן, שהיינו מצפים שהתגובה תהיה 'ויאמר ה' ליונה', אולם במקום זאת נאמר: "ויאמר ה' לדג... ויקא את יונה אל היבשה". לאחר מכן פתח ה' בדברים אל יונה, אך אין בדברים מענה לקריאת יונה, אלא חזרה לקונית על הציווי ללכת לנינוה. חזרת ה' על הציווי, תוך הדגשה שזוהי חזרה על הציווי "שנית", נועדה לומר: אכן אצל יונה התרחש שינוי, אך ה' לא שינה דבר, הכול נשאר בדיוק כפי שהיה בתחילת הספר. למרות הגעגועים שיונה הביע כלפי ה', הוא קודם כול מחויב לקיים את דבר ה' ואת מצוותיו, ורק אחר כך יוכל ה' להסביר לו פנים. ואכן, בדיאלוג הבא, ה' פותח עם יונה בדברים ומדבר אתו על רגשותיו ועל טענותיו. במילים אחרות, נראה שה' דוחה את דברי הגעגועים של יונה. הוא אמנם מצילו, אך לא כאב האוהב את בנו ומחזירו לחיקו, אלא כאב הכועס על בנו שסר מן הדרך, ומחזירו בכוח אל ביתו. נימה זו עולה מן התיאור "ויקא את יונה אל היבשה". הקאה איננה סתם הוצאה או העברה, אלא יש בה סוג של דחייה רוחנית (ראה ויקרא י"ח, כח).²⁴ נדמה שהכתוב מבקש ללמדנו שה' עדיין כועס על יונה, ושהסיפור עדיין לא הסתיים, כפי שאנו עדים לנוכח ההתפתחות שבהמשך הסיפור.

במאמר זה אינני עוסק בניחות פרקים ג'-ד' ובכירור משמעותו הכוללת של ספר יונה. הסברו היפה והמורחב של הנשקה מתקבל על הדעת, כפי שכתב גם סימון: "סברתו שמריו של יונה נובע מאמונתו הנחרצת שתשובה מיראה אין שמה תשובה, ובעיקר ההסבר המושגי הרגיש ורב ההשראה שהוא מציע למענהו של ה' לנביא, הם בחינת

23. בעניין זה נראה שהפשט מחייב לקבל את דעת רש"י ורד"ק, שאת התפילה יונה אמר ממעי הדג, ומתוך מעי הדג הוא הביע את הרחשים שליוו אותו לפני בליעת הדג. לפי פירוש זה צריך לומר, שרק לאחר שלושה ימים במעי הדג הגיע יונה להכרה עמוקה בדבר הנס שהתרחש לו. ייתכן שאריכות הזמן מבטאת את עצמת ההתנגדות של יונה לתפילה אל ה' (וראה גם את דברי חז"ל באוצר המדרשים, מהד' אייזנשטיין עמ' 218). אפשר גם, שאריכות הזמן עד שיונה שב אל ה', באה בניגוד לקלות התשובה של אנשי נינוה, שעל אף שישבו ב"עיר גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים" (ג', ג), מיהרו לחזור בתשובה לאחר שיונה היה בעיר מהלך יום אחד בלבד.

24. ד' הנשקה, 'למשמעו של' (לעיל, הערה 2), עמ' 85-86.

השלמה אפשרית (ובחלקה אף הכרחית) לתפיסה שלי²⁵. אולם לדעתי, הסברו של הנשקה למקומו של התיאור בפרק א' ובמיוחד של התפילה בפרק ב', רחוק מפשוטו של מקרא, ואיננו נותן מענה לדרך בה משתלב המזמור במהלך הסיפור.

יונה אכן התווכח עם ה' על תועלת העבודה מתוך יראה. במהלך הסיפור הוא הביע זלזול בעובדי האלילים ה"משמרים הבלי השוא". יונה, לעומתם, חש שרק הוא והדומים לו עובדים את ה' בדרך הראויה: "את ה' אלהי השמים אני ירא... ואני בקול תודה אזבחה לך...". זו הייתה דעתו של יונה על המלחים, שכל חטאם היה שזעקו לה' מתוך יראה, בתחילה מתוך יראה קיומית כזו שמאפיינת גם "בהמה רבה", ואחר כך מתוך יראה עליונה של אמונה אמיתית בבורא עולם. על אחת כמה וכמה, שכך הוא חשב ביחס לאנשים חוטאים כאנשי נינוה, שכפיהם מלאות חמס.

מבחינה זו, הסיפור הולך ומתפתח: בתחילה, הפגיש אותו ה' עם אנשים הפונים אל ה' מתוך זעקה פנימית כנה, שעלו במדרגות היראה והאמונה. בחלק השני הוא נפגש עם אנשים חוטאים, שתשובתם היא ברמה נמוכה יותר. בעוד שהמלחים בספינה יראו "יראה גדולה... כי ידעו האנשים כי מלפני ה' הוא ברח כי הגיד להם", אנשי נינוה לא ידעו בין ימינם לשמאלם (ד', יא), וכל תקוותם הייתה להינצל מפני רצון ה' להופכם: "מי יודע ישוב ונחם האלהים ושב חרון אפו ולא נאבד" (ג', ט). כבריח התיכון בתוך שני הסיפורים עובר סיפורו של יונה. לאורך כול הסיפור, רואה עצמו יונה כ'יודע' כול: "כי יודע אני כי בשלי הסער הגדול הזה עליכם" (א', יב); "הלא זה דברי עד היותי על אדמתי על כן קדמתי לברח תרשישה כי ידעתי כי אתה אל חנון ורחום אך אפים ורב חסד ונחם על הרעה" (ד', ב). אך למעשה מוכיח לו ה' שגם הוא מצוי בין הרצון למות, ובין התחושה המרוממת של: "ותעל משחת חיי ה' אלהי". יונה נע במהירות בלתי-מובנת בין המחשבה האידאית: "וירע אל יונה רעה גדולה" (ד', א), בגלל רחמי ה' על אנשי נינוה, ובין תחושת הסיפוק הקטנונית: "וישמח יונה על הקיקיון שמחה גדולה" (שם, ו). גם במובן זה קיימת התפתחות בין שני החלקים של ספר יונה: בפרק א' יונה פועל בביטחון, ומתוך שלוה בלתי מעורערת, בהמשך, מתוך רצון עז לקרבת אלוהים (בתפילה בפרק ב'), ולבסוף, מתוך חוסר שליטה וכמי ש'אינו יודע בין ימינו לשמאלו'. חתימת הספר בשאלה ישירה המופנית כלפי יונה, מערערת סופית את סימן הקריאה שהוביל את יונה בכריחתו מלפני ה'.

25. א' סימון (לעיל, הערה 2), עמ' 127.